

1 Menselijke dierlijkheid

Al te gauw schrijft men aan het handelen van dieren menselijke motieven toe. Kauwen hebben door hun zintuigen een andere kijk op de wereld dan wij, zodat ze mogelijk reageren op prikkels die ons ontgaan, en andere prikkels negeren die voor ons duidelijk zijn. De motivatie van een vogel begrijpen of uitmaken wat er ‘in zijn hoofd omgaat’ is nog moeilijker.

Wanneer we noch te zeer vervreemd zijn van onze biologische eigenheid noch mentaal verstedelijkt zijn, kunnen we ons allicht verwonderen over het gedrag van dieren en er nog menige goede en nuttige eigenschappen uit leren met het besef dat de dieren niet onze minderen, maar onze medeschepselen zijn.

Kauwen gelijken op mensen. Of is het andersom: gelijken mensen misschien op kauwen? Konrad Lorenz en Nico Tinbergen geven toe dat in de door ethologen gebruikte termen steeds een subjectivistische, antropomorfe ondertoon aanwezig is. ‘Het is niet de bedoeling,’ zegt Lorenz, ‘menselijke eigenschappen op het dier te projecteren, maar het is eerder andersom. Het geeft aan hoeveel dierlijke erfenissen de moderne mens in zich heeft.’

De primatoloog Frans de Waal ziet een analogie tussen de hiërarchie van chimpansees met de menselijke politiek. ‘Chimpansees tonen deze “lagere” motieven open en bloot. Hun belangstelling voor macht is niet groter dan die van de mens, maar beter zichtbaar. De vergelijking van mensen en chimpansees kan hetzelfde ontluisterende effect hebben. Misschien nog wel sterker, omdat deze motieven hierdoor bovendien iets dierlijks hebben,’ aldus De Waal.

Sommige mensen willen zich totaal distantiëren van planten en dieren die ons overal omringen, die onze medeschepselen zijn, door de biologische werkelijkheid waarvan ze deel uitmaken te negeren. Ieder contact met een dier maakt duidelijk dat wij ook dieren zijn en geen magisch beschermde wezens op wie de natuurwetten niet van toepassing zijn. Dieren helpen ons met de waarschuwing

dat we onze eenvoudige afkomst niet mogen vergeten.

Voor sommige mensen zijn de overeenkomsten beschamend. Zij gaan dieren als clowns beschouwen, die er zijn om ons te vermaken, een situatie waarin de dieren maar al te vaak lijdend voorwerp zijn van gelach en spot. Zij maken ze tot vermakelijke karikaturen, net alsof ze belachelijke karikaturen zijn. In films, strips en poppenkasten worden ze dikwijls als gevaarlijk, bloeddorstig of woest uitgebeeld ofwel als belachelijk, lelijk of dom. Eeuwenlang is er dierenamusement geweest dat ons dat bevredigende superioriteitsgevoel bezorgde. De verklaring ligt voor de hand: dieren hebben kenmerken die doen denken aan de mens. Ze hebben een paar ogen, een mond, een neus; ze spelen, springen, rennen. Veel gedragspatronen zijn vergelijkbaar met menselijke activiteiten. We zien onszelf in de dieren weerspiegeld.

We zullen er in deze studie op wijzen dat de mens en het dier veel gemeen hebben. Mensen en vogels hebben dezelfde organen en zenuwen die voor hun instandhouding zorgen en waarmee ze gecoördineerd reageren op veranderingen in hun omgeving. De organen van de gehoor-, gezicht-, reuk- en smaakzin staan alle in verbinding met de zetel van het verstand. Een prikkel of een beweging van buitenaf veroorzaakt een automatische reactie waarvan de mens en het dier zich min of meer bewust zijn. Boodschappen van de zintuigen komen terecht in de hersenen, waar ze in prikkels omgezet worden en op die manier gedachten vormen.

Veel fysieke mechanismen van een vogel kunnen met de onze vergeleken worden, zoals wij ook spreken over sociale gedragspatronen van dieren, die in minstens zoveel kenmerken analoog met die van de mens zijn. Niet alleen in het fysiek en het gedrag van dieren herkennen wij ons animaal karakter, veel dieren houden ons met hun levensuitingen en hun gedrag een spiegel van onze eigen dierlijke eigenschappen voor.

Elkeen die verwantschap met dieren voelt, kan onze oorsprong erkennen. Veel mensen beschouwen dit eerder als een belediging van de menselijke waardigheid.

Konrad Lorenz zegt: 'Wij zijn zowel gelijk aan, als verschillend van andere dieren. Met nadruk op hetzij de ene, hetzij de andere kant van de fundamentele waardigheid en nuttige sociale rollen.

Het geeft de verklaring omtrent onze gelijkheid. Nu is het misschien nodig dat wij de nadruk leggen op onze verschillen als flexibele soort met grote verscheidenheid van gedragsmogelijkheden. Het is juist het antropomorf taalgebruik dat een volledig adequate beschrijving geeft van het diergedrag. Het gaat er niet om dat dieren als mensen worden gezien, maar dat een antropomorfe taal meer recht doet aan de werkelijkheid van het dier-zijn dan een strikt behavioristisch taalgebruik.⁷

Vermenselijken helpt bij het begrijpen van dieren. Ik heb wel een hekel aan sentimentele vermenselijking van dieren. Zoals bijvoorbeeld het tegen dieren spreken alsof het mensen zijn. Respect voor dieren is alleen waarachtig als ze voortkomt uit een algemener eerbied voor alles wat leeft. Wie zich, ontgoocheld door menselijke zwakheden, verbitterd aan de mensheid onttrekt en zich wendt tot dieren, gedraagt zich onredelijk en belachelijk. Mensenhaat en die-renliefde vormen een slechte combinatie.

Een betere kennis van het sociale gedrag van dieren leidt er niet toe dat men de verschillen tussen de mensen en dieren gaat onderschatten. Integendeel, bij een goede kennis van diergedrag wordt men pas in staat gesteld het bijzondere van de mens te vatten. De mens is een dier, een complexe en boeiende soort, die als dier heel bijzonder is en zeker ook prachtig om te bestuderen. Een soort waarover heel veel te ontdekken valt en die ik zeer interessant vind, al was het maar omdat ik er zelf toe behoort.

Vergelijking van het gedrag van mens en dier is evenmin een aantasting van de menselijke waardigheid als de erkenning van de evolutiegedachte. Maar juist daardoor wordt ons duidelijk wat typisch menselijk is. Vermenselijken van dieren mag dan misschien taboe zijn, het resultaat is echter dat velen maar liever geen vragen stellen over het dier als wezen met een eigen innerlijk leven.

Het medegevoel voor dieren ontstaat waarschijnlijk uit dezelfde bewogenheid die we kunnen hebben voor de allermest, de verstotenen, de miskenden, de verdrukten en bedreigden, waaronder evengoed ook dieren ressorteren.

Het verschil tussen menselijk en dierlijk denkvermogen schijnt voornamelijk te liggen in de veel grotere capaciteit van de mens om te leren en om conclusies te trekken uit wat hij heeft meegemaakt en

daar intelligent op te reageren. Uiteraard kun je het menselijk verstand niet gelijkstellen met dat van vogels, maar je kan het wel vergelijken.

‘Het gaat om het gedrag van dier en mens en om vergelijkingen, maar niet om vermenselijkte, antropomorfe dierbeschouwing of een verdierlijkte, teriomorfe mensbeschouwing. Het gaat om wat belangrijk is voor dieren zelf!’ zegt Lorenz.

Ik moet evenwel toegeven dat het moeilijk is een gedetailleerd verslag te geven van kauwengedragingen in de gewone menselijke taal zonder hier en daar in antropomorfisme te vervallen. Indien er een ornithologisch vocabulaire zou bestaan dat voldoende woorden bevatte om hun manieren te beschrijven, dan zou mijn verhaal weliswaar minder antropomorfistisch lijken, het zou echter voor de gewone lezer even onleesbaar zijn als een rechtskundig document. Nog afgezien hiervan geloof ik niet dat vogels zich verstandelijk zo heel anders gedragen dan mensen. Er zijn tal van overeenkomsten.

Wie in de overeenkomsten tussen mens en dier is geïnteresseerd, is niet bang voor het bestaan van antropomorfisme. Maar mensen die hun soort als iets speciaals zien, vinden het gevaarlijk en misleidend onze hele op de mens gerichte taalbegrippen op dieren toe te passen. Hier botst onze wetenschap duidelijk met de mensencultuur.

Kauwen kennen wel degelijk emoties, zoals genegenheid, vreugde, liefde, opofferingsgezindheid en onbaatzuchtigheid, maar ook pijn, angst en onbehagen. Kauwen hebben deze gevoelens in dezelfde mate als mensen, omdat ze een gelijkaardig zenuwstelsel hebben. Soms zelfs worden we bij kauwen geconfronteerd met een onvermoede hevigheid in hun gevoelens, die veel sterker en minder beheerst is dan waarmee mensen naar buiten durven komen. Kauwen praten, zingen, onderwijzen, bedriegen, leren, vleien, maken voor zichzelf reclame en weten hun emoties duidelijk te maken door ‘taal’.

In waarnemingen van kauwengedrag kunnen we dan ook heel wat van ons eigen gedrag weerspiegeld zien. Wanneer je met begrip en inzicht, zonder valse sentimentaliteit, het leven observeert zoals vogels dat beleven, bekijk je de vogels in je tuin nooit meer op dezelfde manier.

2 Een ontdekkingsreis thuis

Nieuwsgierig, met de schijn van vreemde kostgangers kijken ze vanuit hoge eiken protserig op me neer. Ze maken gekke praatjes en lonken geamuseerd. Door de beemden van mijn omgeving wandelend, voel ik hoe ze stiekem mijn bewegingen volgen. Zodra ik hen fluit, komen ze me met groepjes tegemoet gevlogen. Sommigen roepen uitgelaten, lokken of bluffen scherend over me heen, wenen met hun zwarte wieken, waarna ze eerst in volle vaart omhoogschieten om dan vlak voor mijn voeten neer te duiken. Ze kennen mij, zoals ze ieder lid van hun kolonie kennen. Tamme kauwen zijn het, vogels die voor mensen geen angst vertonen en toch onder natuurlijke omstandigheden leven om en rond onze woning.

Een tamme kauw die vragend tegenover je staat, je aankijkt alsof je zelf een kauw bent, je met de ogen knipperend wat toeroept en dan ongestoord aan zijn toilet begint. Dat rustige gedrag, het contact, heeft mij altijd aangetrokken. Als een vogel binnendringen in de vogelwereld, dat is heel wat anders dan een vluchtige waarneming van een zeldzaamheid, wat enkel de herkenning van de soort impliceert.

Bij het bestuderen van een soort probeer je in hun huid te kruipen, op hun niveau te denken en echt om ze te geven. Bij tamme vogels, die op je arm neerstrijken, je aankijken net als een trouwe hond dat doet, is dit echt niet moeilijk. Kauwen kunnen heel tam worden. Van hun levenswandel geraak ik helemaal in de ban.

Als zo'n zwarte vogel met zilveren kraaloogjes op mijn hand komt zitten en ik zijn warme poten voel, dan lijkt het wel alsof hetzelfde bloed dezelfde gedachten door onze aderen stuwt. Zodra hij hoog opvliegt en boven de eikentoppen zwenkt, is het alsof daar een deel van mezelf zweeft, terwijl ik toch maar toeschouwer ben.

De drang om emotionele verbintenissen te sluiten met andere dieren is karakteristiek voor onze soort. En kauwen zijn zo slim en zo bijzonder dat ze me vaak aan het lachen maken en in een goede

stemming brengen. Maar ze roepen ook vragen op over henzelf, over mij en, als ik doordenk, over de wereld in het algemeen. Onderzoek van het diergedrag werpt licht op de wortels van onze samenleving. Het helpt ons om de toestand van de mens in het juiste perspectief te plaatsen. Hoewel het geen norm oplegt voor ons eigen gedrag, bestaat er toch een mens-dierverhouding die respect afdwingt voor het dier.

Als het bestuderen van dieren bepaalde inzichten oplevert, kunnen we de biologische eigenheid van onszelf beter begrijpen en er enige conclusie uit trekken. Maar dat moet altijd een tweede, minder belangrijke overweging zijn. Onze eerste zorg behoort de bestudering van het dier voor zijn bestwil te zijn, niet voor onszelf. In het verleden hebben we al te vaak onze kennis gebruikt om dieren te exploiteren, eerder dan ze te respecteren. Stilaan wordt het tijd hier verandering in te brengen. Hoe meer inzicht men krijgt in het leven van dieren, hoe gemakkelijker dit zal zijn. Het schept geloof in de waardigheid van alle dieren, waardoor verschillen alleen te begrijpen zijn door vergelijkingen te maken.

Kennis van, belangstelling voor en betrokkenheid bij het gedrag van dieren vormen een goede uitgangspositie voor het ontdekken van bijzondere aspecten van het dier en misvattingen die algemeen ingang gevonden hebben bij veel mensen.

Konrad Lorenz zegt: ‘Verschillende gemoedsaandoeningen en vermogens zoals liefde, herinnering, aandacht en nieuwsgierigheid, nabootsing, altruïsme, verstand enzovoort waar de mens zo trots op is, in een beginstadium of soms in goed ontwikkelde vorm, worden ook bij dieren aangetroffen.’

We kwamen op het idee een kolonie kauwen op te zetten doordat heel veel tamme kauwen uit verschillende vogelhulp- en vogelopvangcentra bij ons een bestemming kregen. Maar eigenlijk is het begonnen toen onze dochter Katrien een jonge kauw kreeg die gevonden was onder een kerktoren. We hebben deze nog kale en hulpeloze vogel met veel zorg en geduld opgevoed, zodat hij al vlug zeer aanhankelijk werd.

Voordien al had ik tamme kauwen gehad en ik kende dus het verschijnsel van ‘de imprinting’, een speciaal type leerproces dat aan een bepaalde gevoelige levensfase verbonden is. Jonge kauwen

leren zo de kenmerken van hun ouders herkennen in een uitzonderlijk proces dat bekendstaat als ‘stempeling’, ‘fixering’ of ‘imprint’. Daardoor leren jongen hun ouders, maar ook ouders hun jongen feilloos herkennen. In de natuur biedt de stempeling een eenvoudige, bijna waterdichte garantie voor herkenning, zonder dat de genenpool overbelast wordt met overbodige informatie.

Door mensen grootgebrachte vogels die nooit een soortgenoot zagen, volgen overal hun verzorger. Ze beschouwen hem als ouder of soortgenoot. Zulke afwijkingen blijven beperkt tot gevallen waarin sprake is van menselijk ingrijpen. In hun latere leven richten deze vogels hun volgreactie, sociale neigingen en seksuele interesse op het soort wezen dat ze in hun jeugd gekend hebben. Op mensen. Dat was ook duidelijk het geval bij het kauwtje van mijn dochter. Eenmaal volwassen werd het kauwtje verliefd op haar en merkwaardig genoeg zij ook op de vogel. Onze dochter, die kennelijk enorm gehecht was aan haar tamme kauw – hij volgde haar overal, vloog zelfs met haar mee naar school en kwam haar ophalen – bekommerde zich om de natuurlijke neigingen en omstandigheden van de vogel. Tot we besloten er een partner voor te zoeken, wetende dat de trouwe aanhankelijkheid zou kunnen verdwijnen.

Het is nooit onze bedoeling geweest kauwen aan de natuur en hun natuurlijke eigenheid te onttrekken, zoals dat bij de meeste tamme kauwen met een ‘imprint’ op mensen gebeurt. Voor deze verkeerd opgevoede vogels is er weinig hoop op een echt natuurlijk bestaan. Slechts zelden kunnen zij integreren in een kolonie soortgenoten. Bij menige familie op het platteland is met de beste bedoelingen weleens een jonge kauw, kraai of ekster met de hand opgevoed. Daardoor ontstaat ongewild een vogel met een imprint. Veelal gaat zo’n vogel uiteindelijk zwerven, maar meestal volgt hij mensen. In vogelopvangcentra, waar regelmatig zulke vogels worden binnengebracht, weet men er geen raad mee. Ze gewoon uitzetten in de natuur gaat niet, omdat ze steeds mensen opzoeken.

Wij hebben er, via vogelasiels, reeds velen kunnen opvangen. Doordat wij hen samen zetten, kon met erg veel moeite bij de meesten de imprint afgeleerd worden.

De vrijlating van deze vogels schept de mogelijkheid tot een groots gebeuren. Heel geleidelijk laten we ze wennen aan hun vrij-

heid. Door het terugzetten van zulke tamme vogels kunnen we althans symbolisch iets aan de kauwen terugbetalen. We kunnen ons nauwelijks voorstellen hoe fantastisch het moet zijn voor dieren die zo'n sterke sociale band hebben om herenigd te worden, om in contact gebracht te worden met hun eigen soort. Tenminste, als ze zich erin herkennen.

Een kauw die al heel lang in gevangenschap zit, kan heel moeilijk aan de vrijheid wennen, luidt het standaardargument. Toch hebben wij er al heel wat met succes vrijgelaten in onze kolonie. Niemand is voor kooien bestemd. Dat wordt pijnlijk duidelijk als je een gekooide vogel aanschouwt die compleet doorslaat. Totaal gek worden ze.

Ieder jaar worden bij de grote nesten van onze kolonie enkele jongen die ten dode opgeschreven zijn, te mager of te vroeg uit het nest gesprongen, door ons opgevoed. Dat gebeurt collectief, zodat ze hun soortgenoten wel herkennen en na enkele maanden toch normale vogels worden. Door die bedelende jongen win ik wel jaarlijks het vertrouwen van de anderen terug. Ook bange vogels durven dan meestal weer tot op enkele meters naderbij te komen. Zo word ik gedurende de ene periode beschouwd als een verstorend individu dat op het dak klimt, nesten inspecteert en zit te neuzen in hun columbarium: onze kauwentoren. Een andere keer als een eigenaardig soort alfadier dat voedsel strooit, bedelende jongen voert en zich op de kop laat zitten door enkele erg tamme individuen.

Overjaarse vogels komen, bij het zien van bedelende jongen die rondom mij zitten, weer dichterbij. En de bedelroep geeft de sterkste binding. Het is een overgave, zowel bij de partnerbinding als bij de band tussen ouder en jong. In die stemming van voortdurend gebedel om mij heen word ik geaccepteerd als een ongevaarlijke aansteller, soms zelfs als een kompaan.

Geleidelijk aan kregen wij zo een kleine kolonie van meer dan vijftig vogels bijeen. We kunnen ze allemaal uit elkaar houden: aan hun gezicht, hun beweging, hun houding, hun manier van lopen en vliegen, verschillen in stem, enzovoort. Sommigen lopen erg fier met de kop hoog opgeheven, anderen zenuwachtig of boers, weer anderen neigen naar een vinkenloopje, een rallenpasje, een spreuwentap of een hanentred. Hoe beter je ze leert kennen, hoe meer verschillen je ziet.

Sommige kauwen maken een slimme en leergierige indruk, terwijl andere sloom en dom lijken; we zien kauwen die zich actief en enthousiast gedragen, andere doen lui en ongeïnteresseerd; bepaalde kauwen zijn aardig en gemakkelijk in de omgang, andere zijn agressief en vaak slecht gehumeurd.

Eerst leken alle kauwen op elkaar als Chinezen, na een tijdje bleek elke vogel net iets andere ogen, stem, houding of grootte te hebben. Met behulp van namen zoals: Noira, Pirouetje, Koster, Roetje, Mozart, Dittekor, Toppeltrien, Mormel, Huppeltor, Pimpelaar, Dieks, Beuker, Hannibal, Hangvleugel, Fira, Kletskop, Gent, Scharminkel, enzovoort houd ik ze uit elkaar. Een mannetje dat altijd buiteland door de lucht scheerde als een vliegende duivel werd Icarus gedoopt. Zo leerden we in elke kauw een individu te zien, in plaats van een splinter van de soort.

Een kauw die zich met zijn volledige afhankelijkheid aan zijn verzorger bindt, maakt het natuurlijk interessant om over zijn gedragingen wat aan de weet te komen. Uiteraard kan een tamme vogel gedrag vertonen dat afwijkt van zijn normaal gedrag, maar allicht valt er iets te leren dat ik niet op een andere manier aan de weet kan komen.

‘Er zijn maar weinig dieren met een zo hoog ontwikkeld en sociaal familieleven als kauwen,’ schreef reeds Konrad Lorenz in zijn populaire boek *Ik sprak met viervoeters, vogels en vissen*.

Merkwaardig genoeg werd over het gedrag van de kauw weinig geschreven. Alleen Lorenz heeft iets van enige betekenis gepubliceerd. Ik meen dan ook dat mijn boek een waardevolle aanvulling van zijn vak kan zijn.

Een dergelijk onderzoek naar vogelgedrag, met onderdelen als intelligentie, altruïsme, communicatietaal en zelfbewustzijn, zal voor sommigen misschien ver gezocht zijn. Als we maar de basiscategorieën, rijkdommen en complexiteit van het leven van de kauw goed weergeven en zorgvuldig omschrijven. En dan mag zelfs een rationalistische benadering buiten beschouwing blijven, want die is een slechte leidman voor wetenschappelijk inzicht; ze vertegenwoordigt immers veel vaker een cultureel vooroordeel dan dat ze de kinderlijke eenvoud weerspiegelt van het kleine jongetje dat opmerkt dat de keizer geen kleren aanheeft.

Ook ik leerde omgaan met kauwen als levende wezens. Niet door ze te beschouwen als objecten van onderzoek of als ornithologische of biologische specimens, ook niet door ze buitenzintuiglijke eigenschappen toe te schrijven en evenmin door ze te benaderen met valse sentimentaliteit of met verheven antropomorfistische termen, maar alleen door ze als levende wezens te plaatsen in hun eigen leefomstandigheden, leerde ik binnendringen in hun oorspronkelijk en sociaal leven. Er is weinig dat me groter genot verschaft dan een dier in de vrije natuur dat me een glimp gunt in zijn geheime dierenrijk. Iedere waarneming is dan ook een avontuur, een ontdekkingsreis naar een andere wereld.

Door het persoonlijk contact met kauwen en de nauwe band die daardoor ontstaat, is de studie naar het veelzijdige leven van een doodgewone vogel in veel opzichten een openbaring. Talrijke facetten wijzen op een complexe ontwikkelingsvorm en dwingen respect af. Het toekennen van een individuele status is al een heel belangrijke stap, die een belangrijke impuls levert tot omwentelingen in ons ethisch denken over de natuur en het dier daarin. Het stelt je in staat om je kennisverwervend en gevoelsmatig in te leven in de werkelijkheidservaring van andere wezens. Het is een medegevoeligheid die ons de mogelijkheid verschaft ons een voorstelling te maken van hetgeen er bij de ander omgaat. Daardoor is het mogelijk tot kennis en begrip te komen, tot het aanvaarden en respecteren van de ander. Mijn dochter, die op tienjarige leeftijd een emotionele binding had met een zeer tamme kauw, beschouwt, nu ze volwassen is, nog steeds elke vogel die door de lucht scheert als een levend individu, een gelijkwaardig wezen met een eigen wereld dat eveneens zijn trouwe band en vriendschap heeft, verliefd en afhankelijk kan zijn.